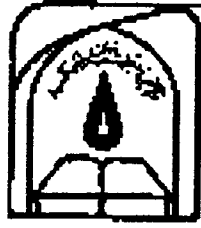

٤١٢٩٤

استاد تربیت مدرس

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد تاریخ

شخصیت و کارنامه سیاسی مخبرالسلطنه هدایت

به راهنمایی:

جناب آقای دکتر صادق آئینه وند

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد علی اکبری

نگارش:

سالار احمدی مهربان

زمستان ۱۳۸۰

۴۱۲۹۴

ارز اطلاعات و آمار علمی ایران
توسعه و انتشارات

۱۳۸۱ / ۲ / ۱۰

ارز اطلاعات و آمار علمی ایران
توسعه و انتشارات

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان‌نامه آقای سالار احمدی مهربان

تحت عنوان: شخصیت و کارنامه سیاسی مخبرالسلطنه هدایت

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

اعضاء هیئت داوران:

۱- استاد راهنما: دکتر صادق آئینه‌وند

۲- استاد مشاور: دکتر محمد علی اکبری

۳- استاد ناظر: دکتر سید هاشم آقاجری

۴- استاد ناظر: دکتر یعقوب آژند

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی: دکتر سید هاشم آقاجری

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته تاریخ - ایران اسلام است که

در سال ۱۳۸۰ در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب

آقای دکتر صادق آئینه زنده و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر محمد علی آفری از

آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به

مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از

طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه،

معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب سالار احمدی مهریان دانشجوی رشته تاریخ - ایران اسلامی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق

و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

(نمونه شماره (۲) کارشناسی و دکتری)

تقدیم به:

پدرم و مادرم که ثمره یک عمر زحماتشان

هستم و

تقدیم به:

به همسر مهربانم که همیشه و همه جا

همدل و همراه من بوده است.

تقدیر و تشکر

در اینجا بر خود لازم می دانم تا از راهنماییهای ارزنده و مساعدتهای اساتید گرانقدر جناب آقای دکتر صادق آئینه وند، جناب آقای دکتر سید هاشم آغاچری و جناب آقای دکتر محمد علی اکبری که راهنمایی و مشاوره این پژوهش را بر عهده داشتند، تشکر و قدردانی نمایم.

همچنین بر خود لازم می دانم که از اساتید دیگر بویژه دکتر داکتر غلامرضا وطن دوست، دکتر عبدالرسول خیراندیش، دکتر سید ابولقاسم فروزانی و آقایان و خانمها علی شاکر، شمس الله شاه آبادی، محمدرضا قویدل، مجتبی خلیفه، محسن آقا کثیری، حیدر آتش پیکر، صلاح الدین خدامرادی، خلیل الله سردار آبادی، ساسان طهماسبی، خدیجه کانطوری، زری جاویدی، حاج حسین علیپور، علیرضا منفرد، منصور طرفداری، عابدینی مراتب امتنان و سپاسگذاری خود را به خاطر همکاری صمیمانه خود اعلام نمایم.

چکیده:

با تشکیل حکومت قاجار (۱۲۱۰ق.) شرایط صعود و ترقی برخی خاندانهای وابسته در تشکیلات حکومت فراهم شد. رضاقلی هدایت مورخ مشهور عصر قاجار و پسر و نوه او مخبرالدوله سبانی تلگراف ایران- و مخبرالسلطنه سیاستمدار دوران اواخر قاجار و عصر رضاشاه، با برخورداری از چنین شرایطی در تشکیلات حکومت قاجار صاحب مقام و منزلت شدند. هدایت نزدیک به نیم قرن در صحنه سیاست ایران فعال بود و علاوه بر اینکه مناصب مهمی را در دست داشت، نقش موثری در وقایع حساس دوره خود ایفا نمود. او اگر چه دو سال در آلمان تحصیل کرده بود و این امر او را به گرایش به آلمان در طول حیات سیاسی خود سوق می داد اما اساساً خود آموخته و وفادار به آموزه های جامعه خود بود. هدایت در حوادث انقلاب مشروطه فعال بود و پس از آن در حساسترین شرایط کشور به والیگری آذربایجان رسید. او همچنین به مدت سه سال در زمانی که صفحات جنوب کشور صحنه رویارویی قدرتهای درگیر جنگ جهانی اول بود به والیگری فارس انتخاب شد.

سرکوب قیام خیابانی روحانی دموکرات در زمان کابینه مشیرالدوله ضربه شدیدی بر حیثیت هدایت وارد ساخت، با وجود این خود را در صفحه شطرنج سیاست حفظ نمود. هدایت در زمان رضاشاه به خواست او یکی از با ثباتترین کابینه های طول تاریخ ایران را تشکیل داد اما در واقع با وجود تیمورتاش نخست وزیر حقیقی نبود و فرامین او و شاه را اجرا می کرد. هدایت دموکراتی محتاط و محافظه کار بود که در موقع لزوم اطاعت در برابر قدرت برتر را به مصلحت می دید. به همین خاطر در نظام اقتدارگرایی عصر رضاشاه به شخصیتی مطیع و چاکرمنش تبدیل شد. سقوط تیمورتاش به مفهوم پایان کار سیاسی هدایت و برکناری او از نخست وزیری پوشالی بود.

هدایت از نظر علمی نیز فعال بود و آثاری از خود بر جای گذاشت. در اندیشه هدایت تمدن غرب تنها در بعد صنعت و تکنیک پیشرفت نموده است و در سایر جنبه ها مانند دین و اخلاق از تمدن شرق عقب تر است و تقلید و اقتباس از غرب باید از این جنبه باشد.

کنید واژه ها: مهدیقلی هدایت، آذربایجان، فارس، قیام خیابانی، عصر رضاشاه، اندیشه هدایت

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	کلیات تحقیق:
۳	۱- سؤالات اصلی تحقیق و بیان مسأله.....
۵	۲- فرضیات.....
۵	۳- اهداف تحقیق.....
۶	۴- سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....
۶	۵- معرفی پایان نامه.....
۷	۶- روش انجام تحقیق.....
۸	۷- معرفی و نقد منابع.....
۸	الف- اسناد و مدارک.....
۹	ب- صورت مذاکرات مجلس شورای ملی.....
۹	ج- کتب تاریخنگاری و خاطرات.....
۱۲	د- مطبوعات و جراید.....
۱۳	و- تحقیقات جدید.....
	مدخل: طبقه بندی نخبگان سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان دوره پهلوی اول
۱۶	الف- نگاهی به اوضاع سیاسی ایران (از قاجاریه تا پهلوی دوم).....
۱۷	ب- نخبگان سیاسی ایران، از مشروطیت تا پایان پهلوی اول.....
۱۷	۱- مبحث نظری.....
۱۹	۱- نخبگان عصر قاجاریه.....
۲۱	۳- عصر رضاشاه.....
۲۲	ج- خاندان هدایت.....
۲۳	۱- رضاقلی خان هدایت.....
۲۴	۲- مخبرالدوله.....

فصل اول: هدایت- از ورود به صحنه سیاست تا انقلاب مشروطیت

- الف- از تولد تا جوانی..... ۲۶
- ب- ورود به صحنه سیاست..... ۲۷
- ۱- دوران ناصری..... ۲۷
- ۲- دوران مظفرالدین شاه..... ۲۸
- ۳- سفر به دور جهان..... ۲۹

فصل دوم: هدایت- از مشروطیت تا به سلطنت رسیدن رضاخان

- الف- انقلاب مشروطیت..... ۳۲
- ب- مخبرالسلطنه در انقلاب مشروطیت..... ۳۲
- ج- دوران وزارت مخبرالسلطنه..... ۳۴
- ج-۱- وزارت معارف..... ۳۴
- ج-۲- قتل اتابک..... ۳۶
- ج-۳- وزارت عدلیه..... ۳۶
- د- والیگری آذربایجان..... ۳۸
- د-۱- والیگری در آذربایجان تا پیش از به توب بستن مجلس..... ۳۸
- د-۲- مخبرالسلطنه در اروپا..... ۴۰
- د-۳- والیگری در آذربایجان پس از استبداد صغیر..... ۴۱
- و- والیگری در فارس..... ۴۵
- وقوع جنگ جهانی اول..... ۴۹
- ه- مخبرالسلطنه و قیام خیابانی..... ۵۵
- قیام لاهوتی..... ۶۰
- نگاهی به اوضاع سیاسی ایران (کودتای سیاه و قدرت گیری رضاخان..... ۶۲
- و- هدایت- از مجلس چهارم تا به سلطنت رسیدن رضاخان..... ۶۴
- ۱- مجلس چهارم..... ۶۴
- ۲- مجلس پنجم و مسأله جمهوریخواهی..... ۶۷

فصل سوم: دوران نخست وزیری هدایت (۱۳۱۲-۱۳۰۶ش.)

- الف- نگاهی به اوضاع کلی ایران..... ۷۰
- ب- جایگاه نخست وزیری در ساختار حکومت پهلوی اول..... ۷۱
- ج- هدایت و مثلث قدرت..... ۷۴
- تحولات دوره وزارت..... ۷۶
- ۱- برنامه کابینه (اصلاحات و نوسازی)..... ۷۶
- ۲- اخراج آرتور میلسپو رئیس کل مالیه..... ۷۸
- ۳- نظام اجباری..... ۷۹
- ۴- اعزام دانشجویان به خارج و توسعه معارف..... ۸۱
- ۵- تأسیس بانک..... ۸۲
- ۶- اتحاد لباس..... ۸۳
- ۷- نوسازی صنعتی..... ۸۴
- مجلس در دوره نخست وزیری هدایت..... ۸۶
- ۱- مجلس و انتخابات..... ۸۶
- ۲- مجلس ششم..... ۸۸
- ۳- مجلس هفتم..... ۸۹
- ۴- مجلس هشتم..... ۹۰
- ۵- مجلس نهم..... ۹۱
- ه- سیاست خارجی..... ۹۱
- ۱- روابط با شوروی..... ۹۱
- ۲- لغو کاپیتولاسیون..... ۹۲
- ۳- الغای امتیاز داری و عقد قرارداد ۱۹۳۳م..... ۹۳
- ۴- بحرین..... ۹۴
- ۵- سفر پادشاه افغانستان به ایران..... ۹۵
- ۶- عربستان..... ۹۵

۹۶	۷- عراق.....
۹۶	۸- ترکیه.....
۹۷	و- کارنامه هدایت در دوران نخست وزیری.....
	فصل چهارم: برکناری هدایت از نخست وزیری (۱۳۱۲ش.)
۹۹	الف- برکناری هدایت از نخست وزیری.....
۱۰۰	ب- عوامل برکناری هدایت از نخست وزیری.....
	فصل پنجم: ارزیابی آثار و اندیشه هدایت
۱۰۳	۱- ارزیابی آثار و اندیشه هدایت.....
۱۰۳	۲- آثار هدایت.....
۱۰۴	۳- اندیشه هدایت.....
۱۰۴	۳-۱- شناخت هستی و جهان.....
۱۰۶	۳-۲- حکومت.....
۱۰۷	۳-۳- انقلاب.....
۱۰۸	۳-۴- اخلاق.....
۱۰۹	۳-۵- تمدن غرب و شرق.....
۱۱۱	نتیجه گیری.....
۱۱۵	منابع و مأخذ.....

کلیات تحقیق

۱- سوالات اصلی تحقیق و بیان مسأله:

بررسی نقش هر یک از نخبگان سیاسی در تحولات اجتماعی، سیاسی به روشن شدن بسیاری از وقایع تاریخی کمک می نماید. در تاریخ معاصر ایران تحولات دوره قاجار و عصر پهلوی اول از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در این دوره شاهد تحولات بسیاری در عرصه سیاست، اقتصاد، و فرهنگ کشور نسبت به دوران پیش از آن هستیم.

بررسی نقش بازیگران سیاسی این دوران به ما این اجازه را می دهد که از نگاهی خاص به وقایع و تحولات این دوره بنگریم. یکی از شخصیت‌های مهم و تأثیرگذاری که در این دوره تاریخی یعنی از اواخر عصر ناصرالدین شاه تا سال ۱۳۱۲ش. در صحنه سیاست ایران فعال بود، مهدیقلی هدایت معروف به مخیرالسلطنه، نوه مهدیقلی هدایت مورخ مشهور عصر قاجاری است. در یک بررسی ساده در می یابیم که هدایت پلکان ترقی و صعود را خیلی سریع طی نمود. او پس از دو سال تحصیل در اروپا (برلن) به ایران بازگشت و بلافاصله مناصب مهمی را بر عهده گرفت. هدایت پس از انقلاب مشروطیت به مسؤلیتهای حساسی دست یافت. از مهمترین مناصب او باید

به دوران وزارت‌های مختلف مانند وزارت عدلیه و معارف، والیگری آذربایجان و فارس در شرایط حساس کشور (انقلاب مشروطه و شروع نهضت آذربایجان و جنگ جهانی اول) اشاره نمود. هدایت در زمان سرکوب قیام خیابانی روحانی دموکرات والی آذربایجان بود و نقش اساسی در سرکوب نهضت این روحانی دموکرات داشت. هدایت در عصر رضاشاه به مدت شش سال نخست وزیری (۱۳۱۲-۱۳۰۶ ش.م) را بر عهده گرفت. او در این دوره با نظر شاه این مسئولیت را به عهده گرفت و در کارها زیاد از او نظرخواهی نمی شد.

دوران نخست وزیری هدایت در مقایسه با دیگر کابینه های پیش از خود، دورانی باثبات و طولانی بود. در زمان نخست وزیری او برنامه نوسازی و اصلاحات عصر رضاشاهی به مرحله اجرا درآمد. الغاء کاپیتولاسیون، اجرای قانون اتحاد لباس، نظام اجباری، فرستادن دانشجو به خارج از کشور، لغو امتیاز داری و تجدید قرارداد نفت معروف به قرار داد ۱۹۳۳ م. از وقایع مهم دوران نخست وزیری او بود. هدایت از جمله سیاستمدارانی است که نقش او در این تحولات و حوادث به روشنی مورد بررسی قرار نگرفته است

سوالات اصلی تحقیق:

الف- نقش مخبرالسلطنه هدایت در انقلاب مشروطیت چه بود؟

ب- هدایت در سرکوب قیام خیابانی چه نقشی داشت؟

ج- در ساختار حکومت پهلوی اول، هدایت به عنوان نخست وزیر چه جایگاهی داشت؟

د- علل برکناری هدایت از نخست وزیری چه بود؟